

Professor Thors är i regelbundna torsdags-gångor igen och tar gärna emot nya spörsmål för behandling i spalten. Brev kan adresseras till Hbl:s redaktion, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors.

"Hur skall man ställa sig till uttryck som här och där, här och var", frågar en läsare.

Det normala uttrycket är snarast **här och där**. Jämte detta förekommer — också i Sverige — **här och var**, men detta bedöms i nutida rikssvenska källor som mer typiskt skriftspråkligt än **här och där**; rikssvenska källor från 1800-talet och senare upptar **här och var** utan anmärkning.

Det — också i Sverige — vanliga **här och där** är lätt att förstå till sin uppkomst. Det konkurrerande uttrycket **här och var** är i varje fall gammalt i Norden; ett motsvarande uttryck **här och var** förekom i fornisländskan. Båda uttrycken **här och där** samt **här och var** är fullt gångbara svenska.

□

Samme läsare konstaterar att uttrycket **utifrån** har blivit vanligt — också hos oss — i fraser som "utifrån den här synpunkten". Jag instämmer i läsarens mening att **utifrån** i den nämnda användningen är ologiskt, men det är enligt min mening överflödigt att kämpa mot dess bruk.

En annan läsare undrar, varifrån förlederna i ord som **illtjut** och **gallskrika** kommer.

Förleden i t.ex. **illtjut** och **illfundig** är ett i nordiska språk vanligt adjektiv, som vi allmänt använder i ordet **illa**. Ordstammen i **illa** och i ord som **illvåll** finns, förutom i nordiska språk (svenska, danska, isländska och norska), inlånat i det vanliga engelska **ill** "sjuk".

□

Förleden i **gallskrika** är lite mer invecklad. Vi hade förr ett besläktat ord i **gall** "gäll stämma" och ett annat besläktat ord

finns i det nutida engelska yell "skrika, ropa". Ett besläktat ord är också **gala** i olika betydelser.

□

En annan läsare har lagt märke till felaktig användning av bildspråk. Hon har bl.a. noterat uttryck som "han slog en lans för" i stället för det korrekta "drog en lans för" och det ännu mer påfallande "denna svåra nöt har L. lyckats lösa" — man säger och skriver: "denna svåra nöt har L. lyckats knäcka". Mera kommentarer kräver några ord som läsaren nämner.

Det första har vi i det vanliga uttalet av **orlovssedel** och frågan om ursprunget till **orlov**. **Orlovssedel** uttalas med långt o i första stavelsen, med kort å i andra. Ordet **orlovssedel** används (arkaiserande) i betydelsen "tjänstgöringsbetyg".

Ordet har inte något sammanhang med ryskan, utan är av tyskt ursprung: det kommer från det medellågtyska (hanseatiska) **orlof**, besläktat med det nutida tyska **erlauben** "tillåta".

Samma läsare vill ha besked om ursprunget till ordet **oförblommerad**.

Man säger t.ex. "han uttalade helt oförblommerat sin mening om det nya skådespelet". **Oförblommerat** betyder "osminkat, rakt på sak". Ordet är egentligen tyskt: **unverblümt** "rakt på sak".

□

Något märkligare ter sig ordet **skrupensa**. Det ordet förekommer ibland i betydelsen "klandra, läxa upp". Ordet **skrupensa** brukar förklaras som en sammansättning av **skura** i betydelsen "gräla på" och det från latinet lånade **penitens** "botgöring, ånger".

Till slut undrar läsaren över ursprunget till **drasut**. — Ordet är ju känt i modern svenska och används om en lång karl. Det är högst antagligt bildat av **dragas** i den förkortade formen **dras** och **ut**.

Carl-Eric Thors

ATT MARSKALK
ursprungligen be-
tydde stalldräng har
vi kanske inte varit
medvetna om — så
som marskalkens sta-
tus stigit sedan dess.
Till upplysningar
prof. Thors delger oss
i dag hör också en
som gäller ordet SVA-
DA: det har faktiskt
rötter i latinet.

En läsare har fäst sig vid ett inlägg i Svenska Dagbladet, där följande sats ingår: "De åt kött av bättre kvalitet, mindre salt och mer fiberrik mat än oss." Insändaren undrar, om svenskan i Sverige förändrats mer på

de snart 60 år, sedan jag blev student i Finland."

På en mycket viktig punkt i sammanhanget har svenskan i Sverige inte förändrats under de år som gått. Man väntar sig en konstruktion "än vi" i satsens slut. Den formuleringen gäller i normal rikssvenska — liksom här hos oss. Det citerade ordslutet med **än** oss är inte godtagbart, vare sig i rikssvensk text eller hos oss. Vi kan själva göra oss skyldiga till fel, när vi har att göra med så komplicerade meningar som den citerade. Författaren har inte tänkt på att **än** är en konjunktion, inte någon preposition. Det heter t.ex. **bredvid** oss (preposition), men **än** vi (konjunktion).

□

En läsare har framställt frågor om vissa ords härstamning och betydelse.

Bland de orden är några klart utländska. Ett sådant är **följetong**, som ursprungligen är franskt. Ordet kom till i Frankrike kring år 1800 och användes att börja med om små tillägsblad till en känd tidning. **Följetong** är bildat till det franska **feuille** "blad" och är ursprungligen bildat av det franska **feuilleton**, som är en diminutivbildning. I svenskan anknöts det till **följa**, som det inte egentligen hade något att göra med.

Det ganska ofta använda **svada** är egentligen ett latinskt ord. Det latinska **suada** är en term för "vältalighet", men i svenskan har **svada** blivit en beteckning för "översvallande fraserik vältalighet", i det närmaste "tomt prat". — Det engelska **persuade** "övertala, övertyga" är bildat med en preposition till **suada**.

□

Kuscha har blivit mycket vänt i svenskan. Vi brukar ibland grundordet **kusch** i order till hundar: "kusch" sägs till en hund, när den uppmannas till lägg sig. **Kuscha** är egentligen en bildning till det franska **coucher** "lägga, lägga sig".

Bland de ord, som denne läsare frågar om, märks det välkända **märr**. Ordet **märr** är vardagligt och dialektalt i vårt språk, men har motsvarigheter i flera germanska språk, bl.a. i engelskan (**mare** "sto").

Vi kan i detta sammanhang komma ihåg ordet **marskalk**, som egentligen är ett redan medeltida lån i svenskan, inkommet från lågtyskan. **Marskalk** var en ursprunglig sammansättning med en motsvarighet till vårt **märr** och en tysk motsvarighet till svenskans **skalk**. Ursprungligen var **marskalk** en beteckning för en stalldräng, men sedan dess har det "arbetat upp sig".

Carl-Eric Thors